אין חוששין

בין סוגייה הלכתית לעקרונית

| יהודה פאר |

◆ פתיחה ◆ מבנה הסוגייה ◆ חטיבה ראשונה - אין חוששין ◆ חטיבה שנייה - היחס בין ספק לחשש ◆ חטיבה שלישית - עשרת המקרים ◆ חטיבה רביעית - דינים של עכבר ותינוק ◆ חטיבה חמישית - אם תמצא לומר, סוגיות קצה ◆ מה ביניהם - שורש הבנת הסוגייה ◆ מפגש השיטות - נפקא מינה ◆ סיכום

פתיחה

בפסחים דף ט ע"א אנו נתקלים במשנה המכניסה אותנו לסוגיית ספקות רחבה. היא נוגעת בדיני בדיקת חמץ בפרט ובאופן כללי יותר בסוגיות של ספקות רחבות. סוגייה זו מתפרסת על גבי שניים וחצי דפים (עד המשנה בדף י ע"ב), ומכילה תוכן רב שיש לעיין בו רבות. ננסה במאמר זה לראות איך הסוגייה בנויה כולה כמבנה אחד גדול ובאה לברר עקרונות בדיני ספקות. נבחין בהבדלים אצל הפוסקים בנוגע להבנת הסוגייה.

מבנה הסוגייה

אם נסקור במבט רחב את הסוגייה כולה, מהמשנה בדף ט ע"א עד למשנה בדף י ע"ב, נוכל לראות שהגמרא מבררת סוגיות ספציפיות באופן ברור. נושאה העיקרי של הסוגייה הוא דיני ספקות בבדיקת חמץ בשל חשש גרירת עכברים. אני חילקתי את הסוגייה לחמש חטיבות, כל אחת מהן מייצגת סוגייה קטנה שמהווה חלק מהסיפור הגדול. ננסה לעיין בכל חטיבה בפני עצמה (מיקרו) ובסוגייה הכללית והמבנה שלה (מאקרו). ננסה להבין את האופי של הסוגייה

ומטרתה על פי הפסיקות המרכזיות של הרמב"ם והטור, שיציגו את הסוגייה באור שונה.

חלוקת הסוגייה לחמש חטיבות:

1. החשש הבסיסי בנוגע לגרירת חמץ - "גבולות הגזרה" של הסוגייה (משנה - ודאי גררום בההיא שעתא).
2. היחס בין ספק לחשש (ומי אמרינן אין חוששין - גזרה שמא יניח עשר וימצא תשע).
3. עשרת המקרים, דוגמאות לבעיות ספק חמץ (תשע ציבורין - והניח בזוית זו ושכח [י ע"ב]).
4. בין תינוק לעכבר - עקרונות הלכתיים (אמר רבא - שדרכו של תינוק לפרר).
5. את"ל, סוגיות קצה (בעי רבא - לא שנא תיקו).

לפי עניות דעתי זוהי חלוקה טובה לסוגייה שבאמצעותה ניתן לקרוא את הסוגייה באופן בהיר. אפשר לראות כיצד כל חטיבה באה לברר נושא אחר בנוגע לספקות. הטענה העיקרית שלי שתנחה את המאמר היא שבכל חטיבה בסוגייה נראה שיש אפשרות להבין אותה כפסיקה עקרונית כללית, ואפשר לקרוא אותה כפסיקה הלכתית פרקטית. תוך כדי המאמר נראה איך ההבדלים מוצגים בפסיקת הרמב"ם והטור.

חטיבה ראשונה - אין חוששין

נתחיל ממשנתנו שמובילה את הסוגייה כולה, ומביאה נקודת מבט ראשונית ובסיסית על אודות הסוגייה:

> אין חוששין שמא גיררה חולדה מבית לבית וממקום למקום דאם כן מחצר לחצר ומעיר לעיר אין לדבר סוף (בבלי, פסחים ט ע"א).

המשנה אומרת שאין לחשוש, משמע שהייתה הווה אמינא לחשוש שאכן גררה חולדה. התנאים הוצרכו לחדש מדוע אין לחשוש. הסיבה שאיננו חוששים היא מכיוון שאין גבול לחשש, אי אפשר לחשוש לכל דבר שיכול לקרות כי במצבים כאלה החשש הוא גדול מידי. אפשר לראות כאן הבנה רעיונית יפה ועוד ניגע בה בהמשך, במיוחד בבדיקת חמץ, שם יש הרבה מקומות לחשוש. גם המשנה

מתייחסת למקומות שבהם אנו חוששים יותר לחמץ ממקומות אחרים,[1] לכן כבר כאן חז"ל קבעו גבול ברור - כאשר אין לדבר סוף אין מקום לחשוש.

עיקרון דומה אנו רואים ביומא:

> שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ומתקינין לו כהן אחר תחתיו, שמא יארע בו פסול. רבי יהודה אומר, אף אשה אחרת מתקינין לו, שמא תמות אשתו, שנאמר (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו - ביתו, זו אשתו. אמרו לו, אם כן, אין לדבר סוף (משנה, יומא א, א).

העיקרון שאנו רואים כאן זהה. חכמים נותנים גבול לחשש, עד איפה אפשר לחשוש. הגמרא אומרת בהמשך "אמרו לו: אם כן אין לדבר סוף. שפיר קא אמרי ליה לרבי יהודה! ורבי יהודה אמר לך: למיתה דחדא חיישינן, למיתה דתרתי - לא חיישינן. ורבנן? אי איכא למיחש - אפילו למיתה דתרין חיישינן" (בבלי, יומא יג ע"א), יש גבול כלשהו לחשש שחכמים מציבים לנו.

המקרה עם החולדה בפסחים הוא הבסיסי ביותר בדיני חשש וספקות שהגמרא תתייחס אליהם, משום שהוא הספק הכי ברור שיש, לעומת המקרים בהמשך הסוגייה ששם יש מקום לוודאות מסוימת, ואז נכנסת המורכבות בפסיקה.

הגמרא אומרת את האמירה המתבקשת מהמשנה: "טעמא דלא חזינא דשקל, הא חזינא דשקל - חיישינן, ובעי בדיקה" (בבלי, פסחים ט ע"א). כמו שנאמר מקודם, המשנה הציבה עיקרון הלכתי במקרה שאין שום ודאות לגבי גרירת העכברים, אזי אין שום בסיס לקביעה שייתכן שנכנס עכבר וגרר חמץ. כמו שנאמר אין מקום לחשוש להווה אמינא. אבל כאשר נכנס מקום של ודאות אז הסוגייה משתנה לגמרי, וזוהי סוגיית ספקות. ספק הוא ערבוב של ודאות ואי ודאות כאשר לא בטוחים מהי המציאות. במצב כזה יש שתי אפשרויות: לחשוש או

---

1. "כל מקום ג שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה. ולמה אמרו שתי שורות במרתף? מקום שמכניסין בו חמץ" (משנה, פסחים א, א).

לא לחשוש. האופן שבו נבחר ללכת לפי אחת מהאפשרויות תלוי בעקרונות הלכתיים שחכמים קבעו, לדוגמה ספקא דרבנן לקולא[2] (ספק חכמים להקל).

לכן הגמרא מביאה סוגיית קצה בנוגע לספקות. המשנה הביאה מקרה שבו יש מאה אחוז ספק ואפס ודאות, ולכן פסקה "אין חוששין". לעומת זאת הגמרא מביאה מקרה של מאה אחוז ודאות ואפס ספק (על פי ר' זירא מאה אחוז ודאות שעכברים משיירים פירורים, ולפי רבא כן יש ספק אבל הוא אינו משפיע על הוודאי החזק של אין ספק מוציא מידי ודאי). במקרה כזה גם יש פסיקה פשוטה ועקרונית.

בהמשך הגמרא המקרים שיופיעו יהיו בין שני הקצוות הללו. אלו הם גבולות גזרה של סוגיית הספקות. נראה בהמשך מקרים שבהם יהיה ערבוב של ספק וודאות, ושם נצטרך להסתמך על עקרונות הלכתיים שונים ופסיקות מוקדמות כדי לדעת על מה אפשר להסתמך. האם נשענים על הוודאות להיתר (אין צריך בדיקה) או שחוששים משום הספק לאיסור (צריך בדיקה)?

פסיקת הרמב"ם

> אין חוששין שמא גררה חולדה חמץ למקום שאין מכניסין בו חמץ, שאם נחוש מבית לבית נחוש מעיר לעיר ואין לדבר סוף. בדק ליל ארבעה עשר והניח עשר חלות ומצא תשע הרי זה חושש וצריך לבדוק פעם שניה, שהרי גררה חולדה או עכבר בודאי (משנה תורה, הלכות חמץ ומצה ב, ז).

הרמב"ם לוקח לכאורה את המשנה כפשוטה ופוסק אותה להלכה. הוא מקפיד לשמור על העניין של החשש של "אין לדבר סוף". אם נסתכל בעיון נראה שפסיקתו חולקת על שיטת רש"י שאמר "אין חוששין כשבדק זוית זו ובא לבדוק זו שמא בתוך שבא לבדוק זו גיררה חולדה חמץ למקום הבדוק וצריכנא לחזור ולבדוק" (רש"י, פסחים ט ע"א ד"ה אין חוששין). על פי רש"י המשנה פוסקת שאין

---

2. אמנם להרבה כללים הלכתיים יש יוצא מן הכלל, והראשונים עוד ליבנו את הסוגיות הרבה. אבל באופן גורף, עקרונות פסיקתיים בדיני ספקות הם כלים להכרעה שהגמרא משתמשת בהם רבות.

חשש, היא מתייחסת לכל המקומות שבהם בוצעה בדיקת חמץ. לקראת פסח נוצר חשש שמא חולדה תגרור חמץ לאחר שבדקנו, לכן המשנה נצרכה להגיד "אין לדבר סוף", תמיד יש חשש של גרירת החולדה למקומות בדוקים ואי אפשר להמשיך לחשוש. לעומת זאת, הרמב"ם פסק באופן כללי " שמא גררה חולדה חמץ למקום שאין מכניסין בו חמץ".

אם נסביר את הפסיקה של הרמב"ם על פי הכ"מ (ד"ה אין חוששין), נראה שמבחינת הדין המעשי אין הבדל בין שתי הגישות. בשני המקרים הפסיקה זהה: לא חוששין לגרירת חולדה. אבל מבחינת ההיגיון הפנימי אפשר לראות מחלוקת. לפי פירוש רש" יש היגיון ברור לפסיקת המשנה. רש"י מגדיר שני אזורים: איפה שנבדק חמץ ואיפה שלא נבדק חמץ. הייתה הווה אמינא שמא חולדה גררה חמץ ממקום שלא נבדק למקום שנבדק. אבל ההיגיון אומר שאין לדבר סוף, כי מקומות שאינם בדוקים הם רבים. אם נחשוש מבית שלא נבדק לבית שנבדק אז בהכרח נחשוש מעיר שלא נבדקה לעיר בדוקה (ואין מציאות כזו), הרי זו אותה הווה אמינא, ולכן המשנה נצרכה להגיד שלא חוששין וכך אפשר להבין את האמירה "אין לדבר סוף". לפי פירוש הרמב"ם אנו נדרשים שיהיה בסיס לחשש, כלומר הווה אמינא אופציונלית והגיונית. מעבר ממקום שלא מכניסים אליו חמץ אינו אפשרי, אבל במעבר ממקום שמתכניסים אליו למקום שאין מכניסים אליו יש מקום לחשש. לכן המשנה נותנת עיקרון שאין חשש לדבר.

אם נמשיך בדברי הכ"מ נראה שמבחינת ההכרח הלוגי יותר נראה להבין את המשנה כמו פירוש רש"י:

> ואם ליישוב לשון המשנה יותר מתיישב כפירש"י שמביא הכרח לשאין חוששין שמא גררה מבית שאינו בדוק לבית בדוק שא"כ ניחוש ג"כ שמא גררה מחצר שאינו בדוק לבדוק או מעיר שאינה בדוקה לבדוקה וכיון שא"א לחוש לכך גם אנו לא נחוש מבית שאינו בדוק לבדוק אבל לרבינו מביא הכרח לשאין חוששין שמא גררה (מבית שאין מכניסין בו חמץ לבית שמכניסין x) בו חמץ שא"כ נחוש מעיר שאינה בדוקה לבדוקה וזה אינו כ"כ הכרח שאפשר היה שנחוש מבית (שאין מכניסין בו חמץ לבית שמכניסין x) בו

שבשנה אחת אולי גררה אבל אחר שבדקנו לא נחוש בעד יום אחד (כסף משנה שם)

הבנת המשנה של הרמב"ם יותר בעייתית משל רש"י. על פי שיטת רש"י, כך מובנת המשנה: אם נאמר שחוששים לגרירה מבית שאינו בדוק לבית בדוק, אז נצטרך לחשוש גם מגרירה מחצר לא בדוקה, או אפילו מעיר לא בדוקה - וזה לא סביר, לכן אין חוששים. לרש"י יש התאמה לוגית לספק המשנה מפני ששניהם מדברים על הכנת הבית לקראת פסח, חשש שנובע מבדיקות החמץ בבית שיכול להוות ספק לבדיקה חוזרת או לא. לפי שיטת הרמב"ם, הפוסק כי המשנה מדברת על חשש של גרירת חמץ אל מקום שלא מכניסים אליו חמץ, הרי ייתכן שנכנס חמץ במהלך השנה לאותו מקום. גם אם נזהר שלא להכניס לשם חמץ עדיין יש מקום לחשש, ופסיקה זו אינה מתייחסת באופן ישיר אל פסח. לכן ההבנה הפשוטה יותר היא כפי שמפרש רש"י, ובכל זאת הרמב"ם בוחר לראות את המשנה באופן שונה.

לסיכום, הכ"מ אומר שאין זה משנה איזה פירוש נכון, כי לעניין הפסיקה ההלכה המעשית זהה בכל המקרים. אין חוששין בשום מקרה. לדעתי יש משמעות לכך שהרמב"ם רואה כך את המשנה, זה מעיד על ההבנה העקרונית שלו בנוגע לספקות. הרמב"ם לא פשוט "פירש" את הסוגייה - הוא ראה בה הזדמנות ללמד עיקרון כללי: מתי יש בסיס לספק? כאשר יש ה"א אופציונלית, למשל כשיש חמץ במקור. ומתי אין בסיס לספק? כשאין חמץ במקור. אם כן, ראינו את ההבנה העקרונית של הרמב"ם והבחירה שלו לא להבין את המשנה כמו רש"י אף על פי שלהלכה אין הבדל.

חטיבה שנייה - היחס בין ספק לחשש

השלב השני של הסוגייה הוא מחלוקת אביי, רבא ורב מרי.[3] הגמרא מקשה מהמשנה על המשנה הבאה:

> רבי יהודה אומר: בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור. וחכמים אומרים: לא בדק אור ארבעה עשר, יבדוק בארבעה עשר. לא בדק בארבעה עשר, יבדוק בתוך המועד. לא בדק בתוך המועד, יבדוק לאחר המועד. ומה שמשיירט, יניחנו בצנעא, כדי שלא י יהא צריך בדיקה אחריו (משנה, פסחים א, ג).

כאן אנו רואים שישנו חשש שמא חולדה תיקח את החמץ ולכן המשנה אומרת שמניחים במקום מוצנע. איך זה עומד מול הגישה שראינו במשנה, שאין חוששין לגרירת חולדה? לשאלה זו הוצבו בגמרא שתי תשובות עיקריות של אביי ורבא.

אביי מבדיל בין י"ג לי"ד. בי"ג החולדה אינה מצניעה את החמץ מכיוון שעדיין מצוי חמץ בבית. החולדה אינה חוששת שלא יהיה לה חמץ. בי"ד, כאשר אין חמץ בבית, החולדה מצניעה את החמץ, ולכן ראוי להניח בצנעה, ושם חוששים באמת.[4]

רבא צוחק על התירוץ הזה: "וכי חולדה נביאה היא, דידעא דהאידנא ארביסר, ולא אפי עד לאורתא, ומשיירא ומטמרא?! [=וכי החולדה נביאה? שהיא יודעת

---

3. הר"ן ועוד אחרים אומרים שדעה זו של רב מרי היא חיזוק לשיטתו של רב. לדעתי אפשר ללמוד אותו לכאן ולכאן. בין כך ובין כך הוא מציג חידוש, בין על שיטת רבא ובין בגישה עצמאית.

4. "ניתן לומר כי גם אביי באמת לא מאמין ביכולת קוגניטיבית כל כך גבוהה של החולדה, אלא הוא מתייחס לאדם הבודק. וכך היא טענתו: חשש לחולדה קיים רק ביחס לחמץ המוצנע ולא ביחס לכל החמץ הנמצא בבית. לכן, ביום י"ג האדם עדיין "מרגיש בטוח" בהיות החמץ בביתו, ולכן הוא אינו מצניע חמץ לאחר הבדיקה וזאת הסיבה של משנתנו הסוברת כי אין חשש לחולדות. אך במשנה הבאה, שם מדובר ביום י"ד ביום בו יש לבער את כל החמץ ולא להשאיר ממנו מאומה, ביום זה האדם שם בצד ומצניע את החמץ כדי לא להיכשל באיסור חמץ, ומכיוון שכך - יש חשש לגרירת החמץ על ידי החולדה (כהנחת היסוד של התשובה, כי החשש הוא רק בהצנעת החמץ)" מתוך מאמרו של רפי זברגר, ועיין רבנו דוד שם.

שעכשיו ארבעה עשר בניסן הוא, ולא יאפה עד הערב, ומשיירת החולדה ומטמינה בחורה?]" (בבלי, פסחים ט ע"א). רבא מציע פירוש אחר: המשנה דיברה כמו שביארנו לעיל על מצב שבו יש מאה אחוז ספק שאין לחשוש מהסיבות שהוצגו, אבל רבא חושש שמא ייווצר מצב של הקיצון השני שהוצג. על פי שיטת רבא המשנה מלמדת אותנו דבר חדש. אף על פי שלא חוששים שמא חולדה תגרור חמץ, עדיין סיטואציה כזו יכולה לקרות. אם יקרה דבר כזה, שתיראה חולדה שלוקחת חמץ. נחזור לדברי הגמרא "הא חזינא דשקל - חיישינן, ובעי בדיקה", יש חובה של בדיקה. במצב רגיל אין חשש, אבל יכול להיווצר מצב של ודאות איסור וחובה של בדיקה. לכן המשנה מלמדת שצריך להקפיד על החמץ, כדי שלא יגיעו לידי מצב של ודאות גרירת עכבר, ואז יצטרכו בדיקה. להקדים תרופה למכה.

שיטת רב מרי קיצונית יותר משיטת רבא. כפי שביארתי לעיל, המצב במשנה הוא מצב של מאה אחוז ספק. שם אין מקום לחשוש. לעומת זאת, הסיטואציה שרבא מציג (והגמרא הציגה בדף ט ע"א) זו סיטואציה של מאה אחוז ודאות. רב מרי מחדש ואומר שאנו חוששים גם לספק לא מלא. זאת אומרת שיש ספק אם יש חמץ בבית וספק אם אין, גם שם יצטרך להתחייב בבדיקה. אמירתו של רבא היא פשוטה, אם עכבר לקח בפנינו את החמץ מתחייבים בבדיקה, כמו שהגמרא ביארה. לפי שיטת רב מרי גם אם יש מצב של ספק אם עכבר לקח את החמץ או לא, גם אז מתחייבים בבדיקה.

שיטה זו של רב מרי היא יותר מרחיקה לכת מאשר רבא מכיוון שהיא אומרת שהחובה להצניע היא חשש יותר חמור, ואף אם תיעלם חתיכה אחת של חמץ זה מחייב לבדוק את הבית שוב. רש"י אומר שם "ודאי איכא למיחש דהא מוכחא מילתא שנטלה פרוסה אחת" (ט ע"ב ד"ה וימצא תשע). במצב של ספק נוטים להחמיר ולהגיד שחוששים ומצווים לבדוק את הבית שוב.[5]

---

5. אני מגדיר את הסיטואציה כספק מכיוון שיש עוד אפשרויות לכך שנעלמה אותה חתיכה. אין ודאות ברורה של לקיחת עכבר. זהו גבול דק בין רבא לרב מרי אבל עצם האזכור של שיטת רב מרי, שהגמרא מביאה לנו, מוכיחה על ההבדל הקיים ביניהם.

ביארתי את הסוגייה לעיל כמחלקות בין שלושת האמוראים, אבל הראשונים דנו בשיטת רב מרי. האם שיטתו היא שיטה עצמאית החולקת על רבא[6] או תוספת על אמירתו של רבא[7] שבאה לבאר את תירוצו?

פסיקת הרמב"ם

> החמץ שמניח בלילי ארבעה עשר כדי שיאכל ממנו למחר עד ארבע שעות אינו מניחו מפוזר ומפורד בכל מקום אלא מצניעו בכלי או בזוית ידוע ויזהר בו. שאם לא נזהר בו ומצאו חסר צריך לחפש אחריו ולבדוק פעם אחרת שמא גררוהו העכברים (משנה תורה, הלכות חמץ ומצה ג, ב).

אפשר לראות שהרמב"ם פוסק כמו רב מרי, והולך על פי הגישה כי יש מחלוקת בין האמוראים. נשאלת השאלה למה לא לפסוק כמו רבא? הרי הגמרא מביאה חיזוק לשיטתו מברייתא, ולכן נכון יותר ללכת על פי שיטתו. לשאלה זו עונה הלחם משנה:

> וא"ת למה לא אמר טעמא דרבא דאמרינן שם בפ' קמא (דף ט ע"ב) שמא תטול חולדה בפנינו כו' דהא אמרינן התם דתניא כוותיה דרבא. וי"ל דלא אמר תניא כוותיה דרבא אלא לאפוקי דאביי אבל ודאי דחיישינן לחששא דרב מרי כיון דדינו הוי אמת כדאמרו שם ואדרבא חששא דרב מרי היא קרובה יותר (לחם משנה שם).

הל"מ מסביר שהברייתא שחיזקה את שיטת רבא באה לסתור את תירוץ אביי ותו לא. ופשוט הדבר שהחשש שרב מרי מציג הוא הנכון ביותר. אפשר לראות

---

6. "ולענין פסק, יש שפסקו כרבא וכו' והרי"ט כתב, דהלכתא כרב מרי, דסוגיא כותי' נקטא" (חידושי הריטב"א על אתר).

7. "נ"ל דרבא ורב מרי לא פליגי, אלא רבא נקט לישנא דברייתא דקתני שמא תבא חולדה ותטול מפניו, ואתא רב מרי ופריש דמפניו לאו דווקא, אלא ה"ה נמי להניח עשר ומצא תשע דאמרי' דמסתמא חולדה גררתם" (חידושי הר"ן על אתר).

שהרמב"ם פוסק שצריך לבדוק אחר החמץ שנעלם במקרה שהיה חמץ כזה. דבר זה עומד במחלוקת עם הטור:

> ואחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשיירין להצניעו שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו או אם יחסר לחמו כגון שהניח י' ככרות ומצא ט' שאז צריך לבדוק כל הבית פעם אחרת (ארבעה טורים, אורח חיים תלד).

הרמב"ם והטור חולקים בשני עניינים מרכזיים:

1. מחלוקת הראשונים בנוגע לשיטת רב מרי - כפי שראינו יש מחלוקת האם רב מרי הוא גישה שחולקת על רבא או גישה שבאה לבאר את דברי רבא. הרמב"ם סובר שרב מרי מביא גישה עצמאית ופוסק רק כמוהו, ואילו הטור פוסק כמו רבא וגם רב מרי, משמע שהוא סובר שרב מרי ורבא תחת אותה הגישה.
2. מדקדוק בלשון הרמב"ם והטור אפשר לשים לב להבדל פסיקתי. כאשר אדם מגלה שנעלמה לו חתיכה אחת ממה שהוא השאיר הרמב"ם אומר לו: "צריך **לחפש אחריו** ולבדוק פעם אחרת", ואילו הטור אומר: "שאז צריך לבדוק **כל הבית** פעם אחרת". אפשר להגיד שלשיטת הטור גם אם מצא את החמץ שנעלם, זה לא מספיק. יש חובה להמשיך לבדוק את כל הבית.

גם כאן אפשר לראות הבנה עקרונית של הרמב"ם. כאשר מדובר בסיטואציה של בית שנבדק, המצב הוא שאין כלל חשש (כמו שנאמר במשנה לעיל). לעומת זאת, אם קורה שנעלם חמץ ממקום שהניח בו האדם אזי מגדירים את המקרה כמאה אחוז חובת בדיקה.

לפי שיטת הרמב"ם חובת הבדיקה תלויה בחמץ שנעלם, זאת אומרת שאם החמץ שנעלם נמצא, החובה לבדיקת הבית נעלמת וחוזרים למצב שאין חשש לגרירת חמץ. הרמב"ם רואה את החיוב לבדוק את הבית בחיוב לפתירת הספק. כאשר הספק נפתר אין עוד צורך לחייב.

לעומתו הטור אינו סומך על כך. כאשר נעלמה חתיכת חמץ אין כאן מקום של

דין "אין חוששים", מדובר בדין שונה. כעת יש חשש אמיתי וברור. לכן בעל הבית נדרש לבצע בדיקה חדשה על כל הבית. לפי שיטת הטור, גרירת חמץ של העכבר היא פתח לספקות, ייתכן שיש עוד עכברים, ולכן יש חובה לבדוק את כל הבית מחדש. הטור שואל שאלה פרקטית: מה הסיכוי שאם עכבר גרר חתיכה אחת, הוא לא גרר גם חתיכות נוספות? התשובה מעשית ודורשת בדיקה של כל הבית, גם אם נמצאה החתיכה המקורית.

לסיכום נסקור את ההבנות של שתי השיטות:

הרמב"ם שואל: "איך עובדים עקרונות הספקות?" ומתוך כך הוא מלמד מתי נוצר ספק, איך פותרים אותו, ומתי הוא מסתיים. בעיניו, מציאת החמץ החסר היא ברירת הספק, והיא מסיימת את החיוב. לעומתו, הטור שואל שאלה אחרת לגמרי: "איך נוהגים כשקורה מקרה כזה?" ומתוך כך הוא בוחן את הסיכויים האמיתיים ומציע פתרון מעשי המבטיח התמודדות מלאה עם הבעיה.

חטיבה שלישית - עשרת המקרים

שלב זה של הסוגייה מביא התחלה של פרטי דינים או עקרונות. כעת כל המקרים שמוצגים הם נגזרים מהחטיבות הקודמות. הדברים שמאפיינים את המקרים הבאים:

1. כולם בתוך "גבולות הגזרה" שהצגנו - מצב שמעורבב בו ספק וודאות ולא יודעים על מה ניתן לסמוך. מה ההסתברות שיקרה דבר אחד יותר מהאחר.
2. כל מקרי הספקות ממשיכים את הקו של המשנה בדיני ספק של גרירת עכבר, כנראה שזהו הספק השכיח ביותר באותה תקופה ולכן העיסוק בו הוא הרב ביותר.
3. כל המקרים מושווים לדיני ספקות אחרים במשנה.

נסקור בקצרה את עשרת המקרים שהגמרא מתעסקת בהם. בטבלה סקרתי את המקרים כמו שהגמרא מציגה אותם, ולאיזה מקרים במשנה הם מקבילים. לכך הוספתי עמודה שבה יש את אחוז הוודאות ואחוז הספק כפי שנראה לי לפרש.

	מקרה	השוואה ל-	ספק / ודאי
1	תשעה ציבורים של מצה, אחד של חמץ. עכבר לקח חתיכה אחת.	תשע חנויות מוכרות שחוטה אחת בשר נבלה.	ודאי - עכבר לקח. ספק - אם לקח חמץ או מצה.
2	תשעה ציבורים של מצה, אחד של חמץ, שאחת מהחתיכות נפרדה מהערימה (פריש). עכבר לקח חתיכה	תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה אחת בשר נבלה כאשר יש פרישה מתוך חנות ספציפית.	ודאי - 1. נפרדה חתיכה מהערימה 2. נלקח חתיכה ע"י עכבר. ספק - אם נפרד ואז נלקח חמץ או מצה.
3	ציבור מצה, ציבור חמץ, שני בתים שאחד בדוק ואחד לא, ושני עכברים הכניסו לבתים.	שתי קופות אחת של חולין אחת של תרומה.	ודאי - לאחד הבתים נכנס חמץ ולאחד הבתים נכנס מצה. ספק - לאיזה בית נכנס מה.
4	ציבור חמץ ויש שני בתים בדוקים, עכבר נכנס לאחד מהם לא יודעים אל מי.	שני שבילים, אחד טמא אחד טהור.	ודאי - נכנס חמץ לאחד הבתים. ספק - לאיזה בית נכנס.

5	ציבור חמץ, בית בדוק, ספק אם העכבר נכנס או לא נכנס.	בקעה בימות הגשמים, לא יודע אם נכנס לשדה הטמא או לא.	ודאי - עכבר לקח חמץ מהערמה. (על פי רש"י שם.) ספק - אם הכניס לבית.
6	נכנס עכבר עם חמץ ולא מצא את החמץ	דבר שהוא בחזקת טומאה	ודאי - נכנס עכבר עם חמץ. ספק - אם העכבר גם הוציא את החמץ
7	נכנס עכבר עם חמץ ומצא חמץ בבית.	שדה שמצא בה מת.	ודאי - נכנס עכבר עם חמץ ספק - אם החמץ שנמצא זה החמץ שנכנס.
8	הניח תשע ומצא עשר.	הניח מנה ומצא מאתיים.	ודאי - הניח עשר. ספק - אם נוספה חתיכה או שנלקחה כל הערימה ונמצאה חדשה.
9	הניח עשר ומצא תשע.	הניח מאתיים ומצא מנה.	ודאי - הניח עשר. ספק - אם נלקחה חתיכה מהערימה או שנלקחה כל הערימה. (נפקא מינה אם צריך לחפש חתיכה אחת או עשר.)
10	הניח בזווית אחת ומצא בזווית אחרת.	קרדום שאבד בבית.	ודאי - הניח בזווית. ספק - אם בעל הבית הזיז את החמץ ושכח או שעכבר הזיז את החמץ. (על פי רש"י, לא תולים בכך שזה הכיכר שהונח אלא כיכר אחר.)

אפשר לראות בסדרה זו מספר מאפיינים:

1. זוגות - יש מספר מקרים שבאים בזוגות של הפכים או משלימים אחד את השני. יש מקרים שהם אותו מקרה עם שינוי קל (מקרים 1–2, 6–7, 8–9). השינוי הקל בין המקרים בא להראות שיש גבול דק (או שאין הבדל) בין שני המקרים, וזהו הגבול שבו הוודאי גובר על הספק, ואזי נצטרך או שלא נצטרך בדיקה; לדוגמה, השינוי ממקרה 1 למקרה 2 שהופך את הדין.
2. אני רוצה לחלק את עשרת המקרים לשלוש קבוצות: 1. קבוצה ראשון היא מקרים 1–3, שם הבירור הוא על השאלה של ספק חמץ ספק מצה. יש ודאות על לקיחה של חתיכה והספק מה נלקח או לאיזה בית נכנס מה. בהשוואה לשאר המקרים זהו הספק הבסיסי ביותר. בהתחלה יש ספק מה נכנס, ועל גבי ודאות של כניסת חמץ יהיו מקרי ספק אחרים. 2. הקבוצה השנייה היא מקרים 4–7, שם יש ודאות של לקיחת חמץ. הספק הוא כניסה של החמץ לבית או מציאה של החמץ. שניהם באותה קטגוריה, שלב ראשון חמץ ודאי שיכול להיות עילה לבדיקה של הבית. 3. הקבוצה השלישית היא מקרים 8–10, שם יש שני שלבים של ודאות. הספק הוא אם יש מקרה של גרירת עכברים או לא, כמו במקרה 10. ודאות עם ראיית עכבר.

פסיקת הרמב"ם

בפסיקתו של הרמב"ם אפשר לראות באופן מובהק את הגישה שלו לדיני הספקות. נבאר את דבריו בשלושה חלקים (שהוא חילק בעצמו):

> הניח תשעה ציבורין של מצה ואחד של חמץ, ובא עכבר ונטל, ולא ידענו אם חמץ אם מצה נטל, ונכנס לבית בדוק, צריך לבדוק, שכל הקבוע כמחצה על מחצה (משנה תורה, חמץ ומצה ב, י).

בפסיקה זו הרמב"ם מציג לו את ההבנה העקרונית שלו בסוגייה, וזהי ההקדמה שתנחה את הפסיקה בשאר המקרים. בהלכה זו הרמב"ם פוסק במקרה 1 ומציג את העיקרון של "כל קבוע על מחצה כמחצה דמי" (להלן: כקעמכ"ד). הרמב"ם תולה

את הפסיקה בכל המקרים שהגמרא הביאה בעיקרון זה. על פיו, הגמרא באה לברר את הדין של כקעמכ"ד. העיקרון רלוונטי מאוד לדיני ספקות, וכך הגמרא מלמדת באיזה מקרים הכלל תקף ובאילו מקרים הוא לא. לכן במקרים 2–4, 6 ו־7 הרמב"ם פוסק שלא חוששים ואין צריך בדיקה, משום שאין דין של קבוע:

> שני ציבורים, אחד חמץ ואחד מצה, ושני בתים, אחד בדוק ואחד שאינו בדוק, ובאו שני עכברים, זה נטל חמץ וזה נטל מצה, ואין ידוע לאיזה בית נכנס זה שנטל החמץ, וכן שני בתים בדוקין וציבור אחד חמץ, ובא עכבר ונטל, ואין ידוע לאיזה בית נכנס, או שידע שנכנס לאחד מהן ונכנס אחריו ובדק ולא מצא כלום, או שבדק ומצא כיכר, בכל אלו אינו צריך לבדוק פעם שניה, שאין כאן קבוע (שם, יא).

ואילו במקרים 5, 8 ו־10 יש דין של קבוע ולכן צריך בדיקה:

> הניח החמץ בזוית זו ומצאו בזוית אחרת, או שהניח תשע חלות ומצא עשר... או שבא עכבר ונטל חמץ וספק נכנס לבית זה או לא נכנס, בכל אלו צריך לבדוק (שם, יב).

נשאלת השאלה, מה עם מקרה 9 שאינו מופיע בסדרת הפסיקה של עשרת המקרים? אולם כבר ראינו את הפסיקה של הרמב"ם בדין זה משום שהיא הופיע בגמרא מוקדם יותר:

> אין חוששין שמא גררה חולדה חמץ למקום שאין מכניסין בו חמץ, שאם נחוש מבית לבית, נחוש מעיר לעיר, ואין לדבר סוף. בדק ליל ארבעה עשר, והניח עשר חלות ומצא תשע, הרי זה חושש, וצריך לבדוק פעם שניה, שהרי גררה חולדה או עכבר בודאי: (שם, ז).

חטיבה רביעית - דינים של עכבר ותינוק

חטיבה זו היא כללים עקרוניים שהגמרא נותנת לגבי דיני ספקות וההבדלים ביניהם:

> אמר רבא: עכבר נכנס וככר בפיו, ונכנס אחריו ומצא פירורין - צריך בדיקה, מפני שאין דרכו של עכבר לפרר. ואמר רבא: תינוק נכנס וככר בידו, ונכנס אחריו ומצא פירורין - אין צריך בדיקה, מפני שדרכו של תינוק לפרר (בבלי, פסחים י ע"ב).

באמירות האלה רבא מלמד אותנו על האופי של עכבר ותינוק. יש כאן המשך של המחלוקת בין רבא לר' זירא שראינו בחטיבה הראשונה. שם רבא לא הסכים עם האמירה העקרונית על עכברים (בבשר - לא משיירא, בלחם - משיירא), כעת הוא אומר בדיוק ההפך. יש כאן שני עקרונות: 1. אין דרכו של עכבר לפורר לחם, 2. דרכו של תינוק לפורר. בחטיבה זו, בשונה מהחטיבה הקודמת, יש אמירה עקרונית, החילוק בין עכבר לתינוק והאופי של כל אחד מהם.

האמירה הראשונה מתאימה למקרה 7. מעניין למה דווקא שם רבא הרגיש צורך להרחיב יותר מהמקרה שהגמרא נתנה. יש לי לכך כמה תשובות אופציונליות:

1. ייתכן שהגמרא לא הייתה ברורה מספיק לגבי העיקרון שמודיע לאדם בין ספק ובין ודאי, בין חובת בדיקה ובין אי חובה, ולכן רבא הרגיש צורך להגיד עוד דיוק לגבי המקרה הנ"ל; כמו שתוס' אומרים: "ואפי' לרבן שמעון בן גמליאל דאמר תיבדק כל השדה כולה הכא רגלים לדבר יש שהפרורים מן הככר שהרי מיד נכנס אחריו" (תוס', שם, ד"ה מפני שדרכו של תינוק לפרר).
2. ייתכן שזהו מקרה שכיח יותר, ונצרכה לו הלכה ברורה וחדה. לכן רבא מנסח כלל שתקף לכל המקרים. הוא בא להעיד על האופי של העכבר, ומתוך כך לפסוק הלכה.
3. אפשר להגיד שכל האמירה של רבא על העכבר היא לשם האמירה על התינוק. כמו שאמרנו, רבא חולק על ר' זירא בנוגע לעכבר. רבא אמר את שיטתו בנוגע לעכבר ואת האמירה שרצה לחדש בנוגע לתינוק. תינוק הוא מקרה חדש עם דינים חדשים לסוגייה. ייתכן שרבא חילק בכוונה בין עכבר לתינוק, כדי להבהיר שיש הבדלים בין השניים, וכל המקרים שהוצגו לעיל הם בנוגע לעכברים בלבד ואין להם תוקף עבור תינוק.

פסיקת הרמב"ם

> אם ראה עכבר שנכנס לבית וחמץ בפיו אחר בדיקה, צריך לבדוק פעם שניה. אף על פי שמצא פירורין באמצע הבית, אין אומרין כבר אכל אותה הפת במקום זה והרי הפירורין, אלא חוששין שמא הניחה בחור או בחלון, ואלו הפירורין שם היו. ולפיכך חוזר ובודק. אם לא מצא כלום, הרי זה בודק כל הבית, ואם מצא אותה הפת שנטלה העכבר ונכנס, אינו צריך בדיקה.
>
> ראה תינוק שנכנס לבית בדוק ובידו כיכר, ונכנס אחריו ומצא פירורין, אינו צריך בדיקה, שחזקתו שאכלה, ואלו הפירורין שנפלו ממנו בשעת אכילה, שדרך התינוק לפרר בעת אכילתו, ואין דרך עכבר לפרר. ואם לא מצא פירורין כלל, צריך לבדוק (משנה תורה, חמץ ומצה ב, ח–ט).

מתוך עיון בדברי הרמב"ם נראה בפשטות כי הוא פוסק ממש כמו שיטת רבא, אולם אופן ההצגה של פסיקת הרמב"ם מעיד על הגישה של הרמב"ם לסוגייה. בגמרא רבא מציג את הפסיקה כהקבלה: תינוק שנכנס ומצא אחריו פירורים - "אין צריך בדיקה", מפני ש"דרכו של תינוק לפרר". עכבר - "צריך בדיקה", מפני ש"אין דרכו לפרר". כלומר, הגדרת אופן ההתנהגות של היצור - תינוק או עכבר - הוא יסוד ההכרעה. לעומת זאת, הרמב"ם מנסח את ההכרעות מתוך שיקול הלכתי - הסתברותי: אצל עכבר - גם אם נמצאו פירורים, אין הכרח שהכיכר נאכלה. "אין אומרים כבר אכל אותה הפת במקום זה", אלא "חוששין שמא הניחה בחור או בחלון". איננו תולים בפירורים היתר לא לבדוק, יש חובה להמשיך לבדוק את הבית. בתינוק - מציאת פירורים היא חזקה ברורה שהפת נאכלה, שכן זו דרכו, ויש לפנינו פירורים, לכן "אינו צריך בדיקה".

אם כן, הרמב"ם אינו מתייחס ברוב משקל הפסיקה שלו לדרך ההתנהגות של עכבר או תינוק. עיקר ההכרעה לפסיקה הוא, היכן יש חזקה ברורה יותר להשארת פירורים, אצל תינוק או עכבר? ועל פי הקביעה ההתנהגותית הוא פוסק הלכה. אפשר לקשר זאת לפסיקה בחטיבה ב, שם הרמב"ם פסק שצריך לעקור את הספק. גם כאן, הרמב"ם רוצה סטטיסטיקה נמוכה של ודאות גרירת חמץ.

הרמב"ם אינו עוקר את המבנה העקרוני של הגמרא, אלא מסיט את מרכז הכובד אל שיקול הספק ההלכתי: האם יש בידינו חזקה מספקת שהחמץ נאכל, או שמא עלינו לחשוש שהוא נותר במקומו? הקביעות ההתנהגותיות - "דרכו של תינוק לפרר" וכו' - אינן יסוד ההכרעה, אלא משמשות כראיה או חיזוק בלבד. במילים פשוטות יותר הרמב"ם אינו פוסק לפי השאלה איך נוהג תינוק או עכבר, אלא לפי השאלה אם יש חזקה ברורה שהחמץ נאכל או נעלם.

חטיבה חמישית - אם תמצא לומר, סוגיות קצה

המושג "אם תמצא לומר" (להלן: את"ל) הוא מושג ידוע בתלמוד הבבלי. התרגום הפשוט למושג הוא: אם ניישב את צידה האחד של הבעיה, מה נאמר ביחס לצידה האחר?

בהמשך הסוגייה בפסחים יש זוג סדרות של שאלות בעלות מבנה דומה במספר נקודות:

> בעי רבא: עכבר נכנס וככר בפיו, ועכבר יוצא וככר בפיו, מהו? מי אמרינן: היינו האי דעל, והיינו האי דנפק, או דילמא אחרינא הוא?
>
> אם תמצא לומר: היינו האי דעל והיינו האי דנפק, עכבר לבן נכנס וככר בפיו ועכבר שחור יוצא וככר בפיו, מהו? האי ודאי אחרינא הוא, או דילמא ארמויי ארמיה מיניה?
>
> ואת"ל: עכברים לא שקלי מהדדי, עכבר נכנס וככר בפיו וחולדה יוצאה וככר בפיה, מהו? חולדה ודאי מעכבר שקלתיה, או דילמא אחרינא הוא, דאם איתא דמעכבר שקלתיה - עכבר בפיה הוה משתכח?
>
> ואת"ל: אם איתא דמעכבר שקלתיה, עכבר בפיה הוה משתכח. עכבר נכנס וככר בפיו וחולדה יוצאה וככר ועכבר בפי חולדה, מהו? הכא ודאי איהו הוא, או דילמא אם איתא דאיהו ניהו - ככר בפי עכבר משתכח הוה בעי אישתכוחי? או דילמא משום ביעתותא הוא נפל ושקלתיה?
>
> תיקו (בבלי, פסחים י ע"ב).

כבר מקריאה פשוט של המקרים אפשר לשאול, לשם מה צריך להביא מקרים

שהם כאלה רחוקים מהמציאות? אמנם הגמרא נוקטת לפעמים מקרים שאינם שכיחים, אבל פה יש ניסיון להגיע לנקודה כלשהי שתלמד על היחס לעכברים, והגמרא נשארת בלי תשובה - תיקו. חשוב לשים לב שרבא הוא זה ששואל את השאלה, כנראה בעקבות האמירות שלו בחטיבה הקודמת, הוא רוצה לברר יותר את דיני עכברים.

אם נעיין קצת בתוך המקרים, נראה שרבא הולך צעד אחורה מהאמירה שלו בחטיבה הקודמת, ולכן מדובר במקרה שיש ודאות של כניסת עכבר ומציאת פירורים, אך בכל שלב במקרים יש ספק אחר:

1. האם העכבר שנכנס הוא זה שיצא או שאלו עכברים שונים?
2. האם עכברים לוקחים כיכרות זה מזה?
3. האם חולדה לוקחת חמץ מהעכבר, או שאם הייתה רוצה הייתה לוקחת גם את העכבר?
4. אם חולדה לוקחת עכבר בפיה, האם ראוי שהחמץ יהיה בפה העכבר או שמשום הפחד העכבר הפיל את החתיכה?

נשים לב שבכל מקרה הגמרא מצמצמת את הספק ומגדילה את הוודאי. זוהי הסדרה הראשונה שממשיכה את הקו של העכברים מהמשנה. הסדרה השנייה מדברת בכללי על דיני ספקות חמץ בפסח:

> בעי רבא: ככר בשמי קורה, צריך סולם להורידה או אין צריך? מי אמרינן כולי האי לא אטרחוהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה - לא אתי למיכלה, או דילמא זימנין דנפל ואתי למיכלה?
>
> ואם תמצי לומר: זימנין דנפל ואתי למיכלה - ככר בבור צריך סולם להעלותה, או אין צריך? הכא ודאי דלא עבידא דסלקה מנפשה, או דילמא זימנין דנחית למעבד צורכיה ואתי למיכליה?
>
> את"ל: זימנין דנחית לצורכיה ואתי למיכלה - ככר בפי נחש צריך חבר להוציא, או אין צריך? בגופיה אטרחוהו רבנן בממוניה לא אטרחוהו רבנן, או דילמא לא שנא?
>
> תיקו (שם).

סדרה זו בעלת אופי ומבנה זהה לקודמת, ההבדל הוא הרצון לפסוק גם בנוגע לספקות רחבים יותר.

הריטב"א אומר אמירה חשובה שתהיה משמעותית להמשך ולפסיקה בסוגיות אלו:

> כתב הרי"ט ז"ל: כללא דשמעתא, דכל היכא דאמרינן את"ל הלכה היא, שכן מסורה בידינו מיד הגאונים ז"ל בכל מקום, וכל היכא דלא אפשיט לקולא דספיקא דרבנן היא ובביטול סגי ליה ע"כ (ריטב"א, פסחים י ע"ב).[8]

ע"פ הריטב"א, יש עיקרון כולל. היכן שכתוב בגמרא את"ל מדובר בניסיון לפסיקת הלכה.

פסיקת הרמב"ם

נכנס עכבר לבית וכיכר בפיו, ויצא עכבר משם וכיכר בפיו, אומרין הוא הראשון שנכנס הוא האחרון שיצא, ואינו צריך לבדוק. היה הראשון שחור וזה שיצא לבן, צריך לבדוק. נכנס עכבר וכיכר בפיו, ויצאת משם חולדה וכיכר בפיה, צריך לבדוק. יצאת ועכבר וכיכר בפיה, אינו צריך לבדוק, שזה הכיכר הוא שהיה בפי העכבר. נחש שנכנס לחור ופת בפיו, אינו חייב להביא חבר להוציאו:

> כזית חמץ בשמי קורה, מחייבין אותו להביא סולם להורידו, שפעמים יפול משמי קורה. היה חמץ בבור, אין מחייבין אותו להעלותו, אלא מבטלו בליבו ודיו: (משנה תורה, חמץ ומצה ב, יג–יד).

הרמב"ם רואה את הסוגיות באופן מעניין מאוד, והשורש של ההבנה היא במילים את"ל. כמו שכתב הריטב"א: "דכל היכא דאמרינן את"ל הלכה היא". הרמב"ם מבאר כל מקרה כאן כסוגייה בפני עצמה, וצריך לענות עליה באופן נפרד. יש כאן שמונה מקרים ובכל אחד מהם הרמב"ם פוסק מהי ההלכה, ולא כמו שהיה

---

8. אמירה זו נמצאת בד"ה "אמר רבא עכבר נכנס". נראה שהריטב"א התייחס לשתי החטיבות כאחת, והוא רואה קשר הדוק בין האמירה של רבא לשאלות שלו.

אפשר לחשוב, שמדובר בסוגית שרשרת המוצגת בתרשים זרימה וכל מקרה תלוי במקרה שלפניו. כדי להבין באופן טוב יותר את הפסיקה של הרמב"ם נשווה אותה לדברי הטור על סוגייה זו:

> אם עכבר נכנס וככר בפיו ועכבר יוצא וככר בפיו, או עכבר לבן נכנס וככר בפיו ושחור יוצא וככר בפיו, או עכבר נכנס וככר בפיו וחולדה יוצאה וככר בפיה, או שחולדה יוצאה ועכבר וגם הככר בפיה; מיבעיא בכולהו אם צריך לבדוק אם לאו, ורבו בהן הדיעות. והמחוור שבכולם אם לא ביטל צריך לחזור ולבדוק, דהוי ספק דאורייתא, ואם ביטל הוי ספיקא דרבנן וא"צ לבדוק. ככר למעלה על הקורה אם צריך סולם להורידו, ואם הוא בבור אם צריך סולם להעלותו, ואם הוא בפי נחש אם צריך חבר להוציאו; ולא איפשיטו, וגם באלו רבו הדיעות ודינא דהנך כדינא דקמייתא, שאם ביטל א"צ לבדוק ואם לא ביטל צריך לבדוק (ארבעה טורים, אורח חיים תלח).

לא נתייחס כעת לפסיקה אלא רק להבנה העקרונית של הסוגייה. הטור רואה את הסוגייה כסוגייה במבנה ברור מאוד, ובה כל מקרה תלוי בקרה שלפניו. יש כאן מהלך שלם שהבסיס לפסיקה בו נעוץ ב"תיקו" שהשאירה הגמרא. ברגע שהטור פתר את השאלה של הגמרא הוא התיר ביחד את כל הסוגיות התלויות זו בזו.

נראה שהמחלוקת היא במושג "אם תמצא לומר". הרמב"ם קורא את המושג הזה בתור אמירה של תמיהה של הגמרא ומעבר לשאלה הבאה, התיקו שהגמרא מגיעה אליהם בסוף נוגעים לכל אח מהשאלות; ואילו הטור רואה את המושג את"ל כמושג שמעביר אותנו למקרה הבא כדי לנסות לפתור את הספק והתיקו נעוץ רק במקרה האחרון, וכאשר הוא ייפתר הסוגייה כולה תיפתר.

פסיקת הטור : ראינו בכל החטיבות לעיל את פסיקת הרמב"ם בנוגע לכל סוגייה. ההבנה שלי שהרמב"ם רואה את הסוגייה כפי שתיארתי כסוגייה עקרונית נובעת מההבדלים שבין הרמב"ם לטור.

מפאת האורך לא נצטט כאן את דברי הטור אלא רק נפנה ונסביר עקרונות מנחים שמציגים את שורש המחלוקת בינו ובין הרמב"ם.

חטיבה א או"ח תלד עד המילים להצריכו בדיקה.

"שמא גיררה חולדה ממנו" - עצם גרירת חולדה לא נמצא בגדר הספק, אין כאן חילוק בין מקומות בדוקים לשאינם בדוקים. זוהי ההבנה הכי רחבה של הסוגייה והיא הפשט של המשנה "אין לדבר סוף". החשש בנוגע לחמץ בפסח יכול להיות ללא גבול, גם ממקום בדוק לשאינו בדוק וגם מבית לבית.

חטיבה ב או"ח תלד עד המילים להצריכו בדיקה (הובא לעיל).

חטיבה ג או"ח תלט.

כאן אפשר לראות בבירור את ההבדל שבין הטור לרמב"ם:

1. הטור תולה כל מקרה בהקשר של דיני פסח. הוא מתייחס למציאות של ביטול חמץ או לא.
2. הטור תולה רק את שני המקרים הראשונים בעיקרון של קבוע ופריש כמו שהגמרא תלתה, ובשאר המקרים הוא פוסק כל מקרה לחוד.
3. הטור מציג את המקרים לפי הסדר בגמרא ולא מחלק אותם לקבוצות.

חטיבה ד או"ח תלח.

1. הטור תולה את הפסיקה בהבדל ההתנהגותי של עכבר ותינוק.
2. הוא אינו מתייחס לאופציה של מציאת הפירורים.

חטיבה ה או"ח תלח (הוצג לעיל).

מה ביניהם - שורש הבנת הסוגייה

סוגייה מעניינת זו של דיני ספקות בפסח יכולה להיות מובנת במשמעויות רבות. כפי שהוכחתי, הרמב"ם ראה בסוגייה זו סוגייה עקרונית מובהקת. מטרתה היא להעביר את עקרונות דיני הספקות (אין ספק מוציא מידי ודאי, גבולות הספק, קבוע ופריש, חזקה בדיני ספקות ואת"ל). לעמתו הטור ראה את הסוגייה כסוגייה פרקטית, אנשים שנתקלו באחד מהמקרים יוכלו לדעת כיצד לנהוג. מטרת הסוגייה - "פסקי הלכות הן" (רש"י ט ע"ב).

מפגש השיטות - נפקא מינה

הנפקא מינה לסוגייה זו היא פשוטה, מכיוון שמעבר למחלוקת המהותית כיצד עלינו לקרוא את הסוגייה בפסחים יש גם מחלוקת הלכתית במקרים השונים שהגמרא מציגה. המחלוקת העיקרית נמצאת בחטיבה של עשרת המקרים:

מקרה	רמב"ם	טור
תשעה ציבורים של מצה, אחד של חמץ.	צריך לבדוק.	תולה בשני דברים: גודל כיכר וביטול. כאשר יש אחד משניהם אין צריך לבדוק.
תשעה ציבורים של מצה, אחד של חמץ. עכבר לקח ולא יודעים אם חמץ או מצה, ועכבר הוציא מציבור (פריש).	אין צריך בדיקה.	אין צריך בדיקה.
ציבור מצה, ציבור חמץ, שני בתים שאחד בדוק אחד לא, ושני עכברים הכניסו. לא יודעים למי הכניסו חמץ למי מצה.	אין צריך בדיקה.	תולה בשני דברים: גודל כיכר וביטול. כאשר יש אחד משניהם אין צריך לבדוק.
ציבור חמץ, ויש שני בתים בדוקים. עכבר נכנס לאחד מהם לא יודעים אל מי.	אין צריך בדיקה.	אם ביטלו ובאו לשאול יחד - צריך בדיקה. באו לשאול אחד אחר השני - אין צריך צריך בדיקה.

ציבור חמץ, בית בדוק ספק אם העכבר נכנס או לא נכנס.	צריך לבדוק.	תולה בשני דברים: גודל כיכר וביטול. כאשר יש אחד משניהם אין צריך לבדוק.
נכנס עכבר עם חמץ ולא מצא אותו.	אין צריך בדיקה	אין צריך בדיקה (אפילו אם לא ביטל).
נכנס עכבר עם חמץ ומצא חמץ, האם זה מה שנכנס או לא?	אין צריך בדיקה	ביטל - אין צריך להמשיך בדיקה. לא ביטל - צריך להמשיך בדיקה.
הניח תשע מצא עשר.	צריך לבדוק.	צריך לבדוק.
הניח עשר מצא תשע.	צריך לבדוק.	אם קשורים יחד - צריך לבדוק עד שימצא עשר. אינם קשורים יחד - צריך לבדוק עד שימצא אחת.
הניח בזווית ומצא בזווית אחרת.	צריך לבדוק.	ביטל - אין צריך בדיקה. לא ביטל - צריך בדיקה.

אפשר לראות הבדלי פסיקה משמעותיים. הרמב"ם אינו מתייחס לשני הפרמטרים שהטור מתייחס אליהם, כלומר: 1. מהו גודל הכיכר, 2. אם ביטל את הבית. הטור משתמש בפרמטרים אלו כדי להכריע. כאשר יש דין של ספיק ספיקא הדין הוא להקל, ולשם הטור הולך. הטור מחפש פרמטרים שיובילו לקביעה אם מדובר בספיק ספיקא או לא.

הרמב"ם רוצה לחדש, להביא עוד עקרונות הלכתיים בדיני ספקות. הרמב"ם אינו רוצה להיעזר בכל סיטואציה או שאלה בכלל של "ספיק ספיקא" אלא מחפש דינים ועקרונות שונים, והם אלה שיעזרו להכריע. הוא מחפש פרמטרים שונים שיחייבו אותנו לבדוק או לא, ולכן הוא אינו מתייחס בפסיקתו למציאות כולה של הסיפור, איך התרחשה הסיטואציה. הרמב"ם רואה כל מקרה במבט כללי מקיף. איזה עיקרון יכול להנחות אותנו כאן, וכיצד ניעזר בו להכריע בדיני ספקות ולחדש הלכות שיהיו רלוונטיות לתלמוד כולו.

סיכום

ראינו שתי גישות בנוגע לסוגיית ספקות בפסח. בעיניי מתחת לכל שיטה של הרמב"ם ושל הטור מסתתרת הבנה עקרונית בנוגע לפסיקת הלכה. לפי שיטת הטור בסוגייה הדרך להנגיש לציבור את ההלכה בדיני ספקות היא לתת להם מספר דוגמאות היכולות לקרות, ועל פי הדוגמאות שניתנו הציבור ידע מה לעשות אם יקרה מקרה דומה. לעומת זאת, הרמב"ם נוקט גישה רחבה יותר. סוגיית ספקות היא עצומה, ויכולים להיות מקרים שהגמרא לא תתייחס אליהם. שיטת הפסיקה שהרמב"ם נוקט בה זו גישה עקרונית, לתת לציבור ולפוסקים שק של כלים שאיתם אפשר לעבוד בכל מקרה שנקלעים אליו. הציבור יכול להיסמך על הכללים השונים, וכך לדעת כיצד להתאים את ההלכה למקרה.